

The issue of reporting by publishers and editorial offices (other institutions) in the media sector on the release of publishing products is considered.

Keywords: database; legal deposit copy; publishing products; state bibliographic registration of legal deposit copies, report; reporting, legal deposit system, state of legal deposit delivery, publishing entity, media entity

References

1. Pro obovyazkovij primirnik dokumentiv : Zakon Ukraini vid 9 kvit. 1999 r. № 595-XIV. (1999). *Oficijnij visnik Ukraini*, 18, p. 36.
2. Pro administrativni pravoporushennya : Kodeks Ukraini vid 7 grud. 1984 r. № 8073-X. (1984). *Verhovna Rada Ukraini : oficijnij vebсайт*. Available at: <http://zakon.rada.gov.ua/go/80731-10>.
3. Pro media : Zakon Ukraini vid 13 grud. 2022 r. № 2849-IX. (2023). *Vidomosti Verhovnoyi Radi Ukraini*, 47—50, pp. 120.
4. Pro zatverdzhennya form zvitnosti № 1-V (knigi) (kvartalna) "Zvit pro vipusk knizhkovoyi produkciyi", № 1-V (ZMI) (pivrichna) "Zvit pro vipusk produkciyi drukovanih zasobiv masovoyi informaciyi" ta instrukcij shodo yih zapovnennya : Nakaz Derzhkomtelradio vid 09.01.2014 № 1. (2014). *Verhovna Rada Ukraini : oficijnij vebсайт*. Available at: <http://comin.kmu.gov.ua>.
5. Senchenko M. (2013). Problemi Knizhkovoyi palati Ukraini i vitchiznyanogo knigovidannya — 2012 rik. *Visnik Knizhkovoyi palati*, 1, pp. 3—7.
6. Voroncova. A. [uklad.]. (2024). *Druk Ukraini (2023) : stat. zb.* Kyiv: Kn. Palata Ukraini.
7. Voroncova. A. [uklad.]. (2025). *Druk Ukraini (2024) : stat. zb.* Kyiv: Kn. Palata Ukraini.
8. Ustinnikova T. & Zhigun T. (2024). Analiz stanu dostavlyannya obov'yazkovih primirnikiv vidan Ukraini u 2023 roci. *Visnik Knizhkovoyi palati*, 5, pp. 9—15. doi: 10.36273/2076-9555.2023.5(334).9-15.

Надійшла до редакції 15.04.2025

[https://doi.org/10.36273/2076-9555.2025.6\(347\).16-22](https://doi.org/10.36273/2076-9555.2025.6(347).16-22)
УДК 002:087.5](477)(091)(045)

Алла Лисенко,
кандидатка філософських наук,
старша наукова співробітниця
Книжкової палати України

*Дитяча книга — джерело майбутнього нації**

У статті розглянуто історію становлення світової і української дитячої літератури та її сучасний вимір. Досліджено найпрестижніші літературні премії, конкурси, рейтинги дитячої світової та української літератури. Узагальнено жанри дитячої літератури, розкрито їх сутнісні характеристики та місце в просторі сучасної української дитячої книги. Визначено основні функції літератури для дітей та з'ясовано їх роль в культурному житті людини і суспільства. Розкрито загальні риси дитячої літератури, які визначають успіх книжок серед дітей, а саме: безпосереднє сприйняття дійсності, динамічний і цікавий сюжет, змістовність, доступність, конкретність образів, ясність, виразність мови, різноманітність тем, чітке розмежування добра і зла, оптимізм та гумор. Проаналізовано відповідність рівня розвитку дитячої літератури до реальних потреб і запитів сучасності та встановлено, що сучасна дитяча література повною мірою задовольняє інтелектуальні, емоційні, моральні та естетичні потреби у формуванні світогляду та становленні особистості дитини.

Ключові слова: дитяча література; культура книги; особистість; світогляд; освіта; навчання; виховання

Постановка проблеми. Культура книги є невід'ємною частиною національної культури. Культура мови, освіченість дають можливість дитині відчувати себе впевнено і незалежно. Завдяки книгам формується світогляд дитини, основи інтелектуальної діяльності та вміння спілкуватися з навколишнім світом. Книга є своєрідним дороговказом, путівником, помічником для кожної дитини, яка самостійно вибудовує своє особисте, індивідуальне ставлення до життя.

Дитяча література є частиною художньої літератури, яка вирізняється своїм унікальним положенням щодо трьох інституцій: видавничої справи, освіти та виховання. Ключовими ознаками є спрощена мова її текстів та врахування вікових особливостей читацької аудиторії.

Сучасна дитяча література має адаптуватися до вимог та можливостей своїх читачів. Вона долає комунікативну відстань між нерівними сторонами, шляхом адаптації мови, тематики та

* Статтю подано в авторській редакції зі збереженням пунктуації, орфографії та стилістики.

формально-тематичних особливостей відповідно до рівня розвитку дітей та набору навичок, які вони вже набули.

Спокус багато, але систематичне ознайомлення дитини з літературою різною за тематикою: від казок, абеток до енциклопедій, спрямує розвиток її мислення, сфокусує увагу, розвине пам'ять, уяву. Простір сучасної дитячої книги надзвичайно різноманітний. Талановиті письменники, художники відкривають для дитини світ, який вона опанує і в якому житиме. Дитяча книга, якою вона має бути — ідеальною: яскраві ілюстрації, цікавий та змістовний текст. Чи має книга розважати, повчати, навчати, смішити. Бути великою чи малою, у віршах або прозі. Забагато тексту чи замало. Найголовнішим залишається сенс.

Традиційно у кожної дитини є улюблені книжки, такі які подобаються, або ні. Кожна дитина обирає сама. Але батьки мають ознайомити, запропонувати тисячу і один варіант, серед яких дитина обере свій. Забагато книг не може бути, але варіативність має домінувати. Для дитини щодо книг діє принцип "чим більше, тим краще". Починати можна з казок (класичних, авторських, народних, сучасних), розважальних книг, таких як книжки-іграшки, далі пропонувати серії книг (розвиваючі, повчальні, терапевтичні) тощо. Серед них є цікаві книги про світ емоцій, етикет, про життя і, навіть, про смерть. Різні. Є такі, з якими дитину можна залишити віч-на-віч, а є, навпаки, які потребують участі дорослих у прочитанні, поясненні, передачі особистого досвіду.

Аналіз досліджень і публікацій. Простір сучасної української книги для дітей — актуальна тема наукових досліджень літературознавців, видавців, психологів, педагогів та освітян в цілому. Зокрема, теорії, історії та критичі літератури для дітей присвячені праці д-рки філол. наук, проф. Т. Качак, в літературознавчому та педагогічному контекстах, та канд. філол. наук У. Баран (Гнідець), в літературознавчій та соціально-комунікативній площині. Соціолінгвістичний та етнокультурний аспект дитячої літератури розглядає канд. філол. наук, д-рка наук із соц. комунікацій, проф. Е. Огар [5]. Історіографію видань для дітей в Україні та біобібліографію письменників досліджує канд. іст. наук Н. Марченко. В педагогічній площині методиці викладання світової літератури присвячені праці д-рки пед. наук, проф. О. Ісаєвої, автору чисельних публікацій з проблем читання сучасної молоді, інтерпретації художнього твору в школі, та д-рки пед. наук, проф. Ж. Клименко, колом наукових інтересів якої також є новітні стратегії літературної освіти.

Мета статті — розкрити сутнісні характеристики сучасної дитячої літератури, як джерела майбутнього життя України. Головним завданням якої є всебічний розвиток дитини, виховання та освіта.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для того, щоб успішно здійснювати розумове, моральне та естетичне виховання дітей, у творах дитячої літератури мають органічно поєднуватися пізнавальна цінність і художня досконалість.

Кожного року створюється багато нових літературних творів для дітей у різних жанрах. Щоб не розгубитися в безмежному океані сучасної дитячої літератури існують різноманітні літературні премії, конкурси, рейтинги, які спонукають до знайомства зі світом книги.

Найпрестижнішою у світі дитячої літератури є "Премія імені Г. Х. Андерсена". Вручають її за видатний внесок у дитячу літературу найкращим письменникам і художникам-ілюстраторам дитячої книги. Організована вона 1956 р. Міжнародним комітетом з дитячої та юнацької літератури ЮНЕСКО. Доречно нагадати, що 1979 р. Міжнародною радою дитячої та юнацької літератури до "Особливого Почесного списку Ганса Крістіана Андерсена" вписано ім'я українського письменника Всеволода Нестайка та його трилогію "Тореадори з Васюківки" [1, с. 62]. Лауреатів оголошують один раз на два роки. Премія вручається 2 квітня, в день народження видатного данського казкаря Г. К. Андерсена. Щороку вся всесвітня спільнота 2 квітня відзначає Міжнародний день дитячої книги.

Визнаною і шанованою у світі є "Меморіальна премія Астрід Ліндгрен", яка вручається за досягнення в літературі для дітей та юнацтва. Заснована урядом Швеції 2002 р., на честь видатної дитячої письменниці з метою посилити інтерес до дитячої літератури у світі та зробити її доступнішою для дітей. Премія вручається щорічно. Призовий фонд становить 5 мільйонів шведських крон (450 000 євро).

В Україні особливе місце займає "Премія Кабінету Міністрів України імені Лесі Українки за літературно-мистецькі твори для дітей та юнацтва", яку присуджують до дня народження Лесі Українки — 25 лютого за твори, що сприяють вихованню молоді в дусі національної гідності, духовної єдності українського суспільства та здобули широке громадське визнання. З 1972 по 2003 щороку присуджувалася "Літературна премія імені Лесі Українки", статус урядової премія отримала 2004 р. Лауреатами у 2024 р. стали: Мирослав Лазарук "Тилинка й литаври" та Станіслав Новицький "Передмовчання".

Послугується авторитетом перемога в номінації "Дитяча Книга року BBC" з 2012 р., в межах премії "Книга року BBC", літературної нагороди українськомовним літературним творам, яку щорічно присуджує редакція BBC News Україна за найкращу українськомовну книгу видану упродовж календарного року. В 2024 р. переможницею 20-ї ювілейної літературної премії стала Грася Олійко "І ніякі це не вигадки!".

Популярний Всеукраїнський рейтинг "Книжка року", заснований 1999 р., щорічно визначає найкращі українські видання, сприяючи розвитку національного книговидання та формуючи культурні орієнтири. Переможцями 2024 р. у номінації "Дитяче свято" стали: Ліна Костенко "Бузиновий цар" (Книжки для малечі), Василь Карп'юк "Чудернацька карпатська історія" та Ганна Осадко "Дубочок з війни" (Література для молодших школярів), Людвик Глазер-Науле "Чарівна флейта. Опера Вольфганга Амадея Моцарта" (Нонфікшн), Володимир Аренєв "Пан Малодобрий" (Література для школярів середніх класів та підлітків).

Престижною в Україні є перемога у номінації "Дитяча коронація слова" Міжнародного літературного конкурсу "Коронація слова", також започаткованого 1999 р. Метою конкурсу є підтримка новітньої української культури, формування світогляду та цінностей нових поколінь, віри в себе, у свої сили, відданості та любові до своєї країни.

ОГО "Центр дослідження літератури для дітей та юнацтва", який об'єднує літературознавців, критиків і дослідників дитячої та підліткової літератури, засновано у Львові в 2009 р. Метою діяльності організації є розвиток літератури для дітей та юнацтва, формування громадського інтересу до книжки та читання, покращення якості та різноманітності літератури для молодого покоління з усіх галузей знань, обмін думками про прочитане, підвищення престижності читання як культурної цінності, сприяння створенню правових, організаційних, економічних умов для підвищення інтелектуального потенціалу нації, збереження і розвитку культури України.

2013 р. було створено перший український професійний інформаційний ресурс про видання для дітей та юнацтва "БараБука. Простір української дитячої книги". Окрім рецензій на книжки, переважно українських авторів, художників та перекладачів, наприкінці кожного року редакція "БараБуки" складає та презентує Щорічний топ видань для дітей — список найкращих, на думку авторів та експертів порталу, українських дитячих книжок.

2023 р. започатковано Всеукраїнську премію дитячої літератури "Гуманна книжка" організацією з порятунку тварин і довкілля UAnimals, за видання, які мотивують батьків та дітей більше читати, спілкуватися один з одним, плекають в дітях гуманне ставлення до тварин та природи, формують цінності майбутнього нових поколінь.

Свідоме життя починається зі знайомства із першою книгою. Саме читання, як один з основних видів діяльності сучасної людини, суттєво впливає на людську освіченість, розширює знання і збагачує досвід. Найвизначніші особистості сучасності (від президентів до вчених), досягли своєї інтелектуальної висоти саме завдяки тим знанням, які надали їм Книги.

Науковці Книжкової палати України ім. Івана Федорова також рекомендують до прочитання 100 кращих книг для дбайливих батьків та розумних дітей. Серед них, світові взірці літературної творчості та визнані твори українських авторів, які, на думку фахівців установи, якнайкраще сприяють формуванню та розвитку особистості та впливають на зміцнення тих високих моральних якостей, що притаманні українському народові.

Характерною рисою дитячої літератури є те, що її аудиторія подвійна. Вона включає як дорослих, так і дітей — дорослі виступають як посередники, які купують, дарують і рекомендують книги, дорослі, які читають вголос дітям, та дорослі, які читають дитячу літературу для власного задоволення. Ще однією особливістю, яка відрізняє дитячу літературу від літератури для дорослих, є те, що її витоки можна знайти як у літературній так і в освітніх системах.

Коли з'явилися перші книги, написані та видані саме для дітей, література для дорослих вже існувала як усталена літературна система протягом багатьох століть. Тоді як основна література еволюціонувала протягом декількох тисячоліть, дитяча література розвивалася лише останні 300—400 років, а в деяких країнах, і значно коротший час. Традиційний поділ літератури на епос, лірику і драму — традиція, яка сягає глибокої давнини та не має значення для дитячої літератури. Коли ми говоримо про традиційну дитячу літературу, то найчастіше маємо на увазі прозові оповідання, тобто епічну форму. Отже, історія дитячої літератури представляє переважно еволюцію епічних структур. Коротко її можна охарактеризувати так: спочатку використовувалась література для дорослих, а також фольклор (казки, міфи, байки), який був адаптований до потреб та інтересів дітей, а вірніше, відповідно до загальноприйнятих та

домінантних поглядів на виховання дітей. Далі з'явилися дидактичні, освітні історії, написані безпосередньо для дітей.

Серед найбільш розповсюджених історично складених жанрів дитячої літератури можна виокремити наступні:

Чарівні казки — це складно-сюжетні розповіді, що зображають казкове ельфійське царство. Засновані на вцілілих кельтських віруваннях, казки про фей розцвітали в прикрашених версіях XVII століття, складених за часів правління Людовика XIV французькими прибічниками аристократичної витонченості, манірності та їх послідовниками.

Літературні казки — як правило, це короткі розповіді простою мовою, що деталізують зворотну долю, із сюжетом "з Івана в пана", який часто завершується весіллям.

Фольклорні казки — термін "народна казка" зазвичай охоплює безліч другорядних жанрів, таких як нісенітниця, жарти, бурлески, казки про тварин та нескінченні казки, а також романси.

Міфи та легенди виникли з необхідності формувати гіпотези та створювати пояснення природних явищ, де і як зародилося життя, оспівування героїчних вчинків.

Дитяча поезія та усна традиція для дітей віком до одинадцяти років, включає дитячі віршики, дражнилки, загадки, страшилки, веснянки, колядки, мирилки, лічилки, забавлянки, колискові, а також пісні та діалоги, що супроводжують різні види ігор. Дві головні характеристики дитячих віршиків — це їх стислість та яскраво виражений ритм.

Наприклад, "Єтті, або снігові люди": "Кажуть, в горах, на Тибеті//На жахливій висоті,//Там якісь блукають Єтті,//Тільки Єтті, а не Ті. Пишуть всі про них в газеті,//Та писання ці пусті.//Бо ніхто не бачив Єтті,//Не стрічав їх на путі. Без вогню, надії, віри,//І весь час, завжди одні.//В кам'яній своїй печері//Тихо сплять собі вони. Розставляють люди сіті,//Там, де урвища круті.//Відступають рештки Єтті,//Тільки Єтті, а не Ті. Скільки різних див на світі!//Скільки жажів в темноті!//Але вас не скривдять Єтті,//Тільки Єтті, а не Ті" [6, с. 42—43]. Або "Іван Іванич": "Такий собі Іван Іванич//У шафі замикався на ніч.//В шухляді для носовичків//Дивак ховався від вовків. "Та цей Іванич просто псих!"//Сусіди говорили.//Аж поки всіх їх уночі//Ведмеді не поїли" [6, с. 49].

Автор цих віршів-страшилок для дітей А. Усачов у передмові до своєї книги пише: "Коли я був маленьким, я багато чого боявся: і

Баби Яги, і Кося Безсмертного, і міліціонерів, і привидів, і навіть бджіл. Дорослі сміються над дитячими страхами. Звісно, тепер вони не бояться Сірого Вовка. Але вони не стали сміливішими. Просто тепер Безробіття лякає їх більше, ніж Баба Яга. Словом бояться всі. Треба навчитися переборювати свої страхи в дитинстві. Найпростіший спосіб — залізти під ковдру. Це надійний захист від будь-якого чудовиська. Хоча й тимчасовий. Адже під ковдрою мало повітря, тому рано чи пізно з-під неї доведеться таки вилізти... Завжди перемагає той, хто може посміятися над своїм Страхом. Тому смійтеся і нічого не бійтеся" [6, с. 3—4].

Драма у дитячій літературі бере початок лише наприкінці XIX століття, впадає у відносну інертність у роки між двома Світовими війнами і набирає обертів лише після 1945 р. Навіть зараз багато п'єс для дітей досягають лише рівня місцевих вистав і залишаються неопублікованими.

Комікс — щомісячний журнал комедійних та пригодницьких історій, розказаних суто на малюнках, а текстові деталі містяться у "мовних хмарках або бульбашках" та на описових полях.

Анімалістична проза. У ранніх дитячих книгах тварини використовувалися як засіб відображення людських характеристик, який і донині застосовується у сучасній літературі для дітей. Це дає їх урок людської, (а не тваринної) природи.

Існує дві дуже широкі категорії побутового фентезі: перше, коли батьки надають та/або приймають магію, і друге, коли діти виявляють чарівну істоту або річ, яка має чарівну силу, але яку батьки не помічали. Високе фентезі відходить від сучасної консенсусної реальності, створюючи окремий світ, де відбуваються дії. Першим сучасним науково-фантастичним романом є готичний роман М. Шеллі "Франкенштейн" (1818).

Пригодницькі романи — романси середньовіччя, такі як казки про Робіна Гуда та історії "Бевіса з Хемптона" були одними з найдавніших форм пригодницьких історій. Сюди також належить твір Д. Дефо "Робінзон Крузо" (1719), який був настільки популярним, що надихнув на цілу серію імітацій по всій Європі, які називали "Робінзонадами". Введення на сучасному етапі таких тем, як расизм, навколишнє середовище та суперечки щодо політичної свободи, показують, наскільки змінився сучасний пригодницький роман. Адже, коли змінюється суспільство, пригодницькі романи відображають ці зміни.

Історичну прозу можна поділити на дві категорії: ті книги, у яких використовуються

реальні історичні постаті, та ті, чий персонажі цілком уявні. У 1980-х рр. було мало книг про середньовічні часи, а кількість книг про історію XX століття зростала, особливо про Другу світову війну. З цим зрушенням відбувся також перехід від спостереження за великими політичними полями до концентрації на житті звичайної родини, на тому, як вони жили і як великі події торкнулися їхнього життя.

Особливу роль в житті кожної дитини відіграє ілюстрована книга. Ілюстрована книга (англ. picturebook) пов'язана з терміном "візуальна грамотність", що вперше був введений в ужиток Дж. Дебесом наприкінці 1960-х. Він зосереджувався на тому, що може зробити візуально грамотна людина: розрізняти та інтерпретувати видимі дії, предмети, символи, природні та створені людиною, з якими вона зустрічається у своєму оточенні, а також робити "творче застосування" цих компетенцій для спілкування з іншими людьми та об'єктивно оцінювати навколишній світ.

Хороша ілюстрована книга — це книга, де супровідні картинки покращують або додають глибини тексту. Погана ілюстрована книга — це та, коли картинки не мають відповідності до тексту, або вони неправильно розміщені, погано намальовані або відтворені — це книга з набором картинок, а не ілюстрована книга.

Перша ілюстрована книга, яка мала деяке значення для дітей, насправді була латинським підручником. Це був "Світ почуттєвих речей у малюнках" (1658), написаний чеським педагогом Я. А. Коменським.

Тут доречно розглянути методи, доступні в XVII—XVIII століттях для фактичного відтворення ілюстрацій, які, звичайно, були в основному ручними процесами. Особливо для дитячих книжок найважливішими способами відтворення ілюстрацій були ксилографія та гравюра.

Сучасна ілюстрована книга намагається якнайповніше використовувати потенціал взаємозалежних складників: обкладинки, слів, малюнків від першої сторінки до останньої.

Ключова функція ілюстрованої книги як першої літератури для більшості дітей, це — поєднання слова та образу. Також ілюстровані книги можуть забезпечити безпечний простір, у якому діти можуть досліджувати емоційні стосунки та інші важливі життєві питання, такі як кохання, екологія тощо, і давати відповіді на них.

Основними функціями дитячої літератури є наступні: розвиток мовних навичок, соціалізація, розвиток уяви та творчого мислення, пізнання

світу, розвиток емоційного інтелекту, розвиток навичок аналізу, оцінювання та критичного мислення у дітей.

Дитяча література — це художні, науково-художні, науково-популярні й публіцистичні твори, написані для дітей. Залежно від віку читачів твори дитячої літератури мають свої жанрові і стильові особливості, відповідну тематику. Розрізняють твори для дітей дошкільного віку, для молодшого, середнього і старшого шкільного віку [2, с. 363]. Твори для кожної з цих вікових груп мають свої жанрові й художні особливості: для дітей дошкільного віку — це переважно книжки-малюнки та книжки-іграшки, для молодшого шкільного віку — ілюстровані казки про тварин, а також короткі повісті, оповідання на побутові та соціальні теми, для середнього і старшого шкільного віку — художня, науково-популярна, пригодницька й фантастична література, твори на суспільні й морально-етичні теми [1, с. 58—59].

У давнину естетично-пізнавальну та виховну функції дитячої літератури виконувала усна народна творчість. Український фольклор для дітей багатий жанрами й життєвим змістом: думи, пісні, колискові, пестушки, забавлянки, казки, небилиці, скоромовки тощо. Творили ігрові пісні, лічитки, дражнили та жарти і самі діти. Писемна література для дітей починається з XI століття. Це в основному твори для дітей морально-дидактичного та повчального характеру. До найперших відомих зразків літератури для дітей належить "Повчання Володимира Мономаха дітям" (1117). Адресувались дітям деякі твори церковної літератури. Першою друкованою книжкою, призначеною і для дитячого читання, був "Буквар" (1574), яку видав І. Федоров у Львові. У XVIII столітті вірші й байки писав Г. Сковорода (збірка "Сад Божественних Пісень, що Проросли із зерен Святого Письма" (1753—1785). Велику популярність у дітей та молоді мала "Енеїда" І. Котляревського — перший твір нової української літератури, написаний народною, а не книжною українською мовою. До скарбниці дитячої української літератури належить ряд творів Т. Шевченка. Щирим та зрозумілим словом промовляв він до дітей. "Кобзар" надовго став головним підручником, за яким діти вчилися любити рідну землю і народ. Розвивали традиції Т. Шевченка у своїх творах для дітей Марко Вовчок, Л. Глібов, Ю. Федькович, І. Нечуй-Левицький, Панас Мирний тощо.

Важливою віхою в історії української дитячої літератури була творчість І. Франка (казка "Фарбо-

ваний Лис", збірка казок "Коли ще звірі говорили" та ін.). Визначну роль у розвитку дитячої літератури відіграла Л. Українка (казки: "Метелик", "Біда навчить", "Лелія", вірші "Вишеньки", "Колискова", поетичний цикл "В дитячому крузі" та ін.). Разом з К. Квіткою Л. Українка видала фольклорну збірку "Дитячі гри, пісні й казки" (1903). Своїми творами для дітей вона виховувала відчуття краси природи, доброти, любов до праці і рідної землі [1, с. 59].

Дитяча література — це літературні твори створені спеціально для дітей. Необхідно розрізняти поняття "дитяча література" від поняття "дитяче читання", друге набагато ширше, воно обіймає значно ширше коло творів, за змістом і формою доступних дітям. Величезну роль у формуванні початкових основ світогляду, моральності, художнього смаку завжди відігравали книги, не адресовані спеціально для дітей.

До кола дитячого читання входять і твори, написані для дорослих, але цікаві й доступні дітям. Серед творів зарубіжної класики — здебільшого в адаптованих виданнях: "Робінзон Крузо" Д. Дефо, "Дон Кіхот" М. Сервантеса, "Мандри Гулівера" Дж. Свіфта, "Гаргантюа і Пантагрюель" Ф. Рабле, романи Жуль Верна, Е. Сетона-Томпсона, "Пригоди барона Мюнхгаузена" Е. Распе, повісті М. Твена, "Бабусині казки" Ж. Санд. Найбільшої популярності також набули: "Мауглі" Дж. Р. Кіплінга, "Аліса в Дивокраї" і "Аліса в Задзеркаллі" Л. Керролла, вірші й казки італ. письменника Дж. Родарі "Пригоди Чиполіно", "Джельсоміно в Країні Брехунів", а для найменших — казки Ш. Перро, братів Я. і В. Грім та Г. Х. Андерсена.

У сприйнятті сучасників це були книги для дорослих, але поступово вони надійно увійшли до кола дитячої літератури. Серед творів, улюблених серед дітей, особливо важливе місце займають народні казки, байки, пісні. Також широкого розповсюдження поступово набирає науково-популярна література. Метою якою, було вивести дитину у широкий світ, за межі "дитячої кімнати", враховуючи в той же час особливості дитячого сприйняття.

Змістовність, емоційна насиченість, гумор стають обов'язковими в дитячих творах. Конкретність образів, простота, ясність, виразність мови, різноманітність тем, визначають успіх книжок в дитячій літературі. Письменники почали використовувати почергово вигадку з серйозною мовою, переходити від казки до реалістичного оповідання. Прозова література для дітей розвивалась повільніше, ніж література для

дорослих, але мала за мету саме виховний характер. Такі книги були образними, з гумором та мали ігровий початок. Книги про науку та історію техніки, економіку, політику мали знайомити не лише з кінцевими результатами у досягненні людської думки та досвіду, але і вводити читача в сам процес дослідницької роботи, показуючи поступове подолання труднощів і пошуки правильних методів. Просвітницька книга стає дієвою і емоційною, заснованою на образному науково-художньому мисленні. Вона сприяє і допомагає розвивати фантазію у дітей, вчить їх думати про майбутнє. Природі дитини властиві цілеспрямованість і відкритість до всього нового, незвичайного. Етичні питання виступають як вимоги до самовиховання, відповідальності за свої вчинки. Пригодницькі повісті показують як в складних ситуаціях гартується характер героїв, як проявляється їх індивідуальність, такі книги попереджають читачів про майбутні небезпеки і труднощі, з якими вони можуть зустрітись у своєму житті. Гра і реальність поступово переплітаються в дитячих книгах, не заміщуючи одне одного. Діти мають невичерпний інтерес до всього, що їх оточує. Метою дитячої книги є формування і життєве становлення дитини, дисципліна, воля, життєрадісність.

В сучасній дитячій поезії значне місце займають гумористичні твори, просякнуті наскрізною виховною ідеєю, про виховання у маленьких читачів високих моральних якостей, відповідальності до своєї праці і до своїх обов'язків. Також, підкреслюється стурбованість долею дитини дорослих, правильним вихованням та прагненням допомогти знайти своє місце в житті.

Отже, до загальних рис літератури для дітей належать: динамічний і цікавий сюжет, змістовність, доступність, конкретність, чітке розмежування добра і зла, оптимізм та гумор.

Висновки. Українська дитяча література є невід'ємною складовою світової культури, феноменом загальнонаціонального культурного процесу, бо протягом історичного розвитку набула авторитету і слави в усьому світі. Своєю могутньою духовною силою просвітницького і патріотичного впливу на читача, талантом і розумом її творців утвердилася як джерело невичерпної мудрості багатьох поколінь [4, с. 242]. Сучасна дитяча література має значний освітньо-виховний потенціал, завдяки якому здатна ефективно впливати художніми образами на чуттєву та раціональну сферу моральної свідомості дітей.

Світ змінюється набагато швидше, ніж ми, як нам інколи здається, можемо ухопити своїм

поглядом, уявою чи завдяки накопиченим знанням чи досвіду. Кожна дитина лише починає жити, вона ніколи двічі не проживе своє ні п'яти, ні 10-річчя. Завданням дорослих є встигнути навчити її тому, про що вони знали ще вчора, але це має бути цікавим для неї сьогодні і потрібним завтра. Світ невблаганно змінюється.

Кожна дитина має право на життя, розвиток здібностей, ім'я та громадянство, любов і піклування, медичну допомогу, освіту, повноцінне харчування, спілкування, відпочинок і дозвілля, свободу і недоторканість, захист гідності, власну думку. Дорослі повинні гарантувати дітям їх права. Але що батьки можуть дати дітям такого, що залишиться з ними на все життя, навіть тоді, коли їх з ними вже не буде поруч? Риторичне запитання, це таке, відповідь на яке заздалегідь відома. Освіту. Яка зробить їх сміливими, коли це буде потрібно, сильними — коли це буде необхідно. Розум і праця робитимуть їх по життю міцнішими. Справедливість у цьому житті здобувають тільки сильні. Справедливість — віддати кожному належне. Освіта сформує, загартує характер дитини. Сучасна дитяча література про те, ким вже є наші діти і на що вони здатні. Байдуже, наскільки супротивник буде більшим за дитину, важливо наскільки більшою буде її воля.

Самодостатньою і незалежною дитина стане тоді, коли навчиться не віддавати своє, і не забувати своїх, тих кому вона насправді потрібна. Дитина має знати і усвідомлювати, що вона не одна, що з нею її близькі, і в перші хвилини її успіху, і в часи невдач. Освічена дитина завжди переможе і житиме гідно у справедливості та мирі.

Жеребкування невіглаством та неучтвом доля не найсильніших світу цього. Дитина, гідна своїх батьків, вчителів, буде достатньо сильною, щоб її поважали і чули. Вона не підведе, не зрадить, не забуде про тих, хто дав їй життя. Залишившись на самоті, побачить тих, кому вона буде потрібна і зуміє подбати про них.

Саме з книгою в руках дитина подолає свій шлях до миру. Вона вистоїть і посилить, за будь-яких обставин, стійкість тих, хто стоятиме з нею пліч-о-пліч. Життя з "чистого аркушу" дорослі навряд чи подарують своїм дітям, а книга завжди була, є і буде найкращим подарунком та невичерпним джерелом знань.

Всі діти дивляться на світ світлим і чистим поглядом, для них яскравіше світить сонце, сильніше пахнуть поля, гучніше гримить грім, рясніші дощі і вища трава. І саме для них писав Т. Шевченко "Неначе ляля в льолі білій, Святее сонечко зійшло" [1, с. 62].

Список бібліографічних посилань

1. Дитяча література // Українська літературна енциклопедія : у 3 т. Київ : Укр. енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1995. Т. 2. С. 53—62.
2. Дитяча література // Українська радянська енциклопедія : у 12 т. / голов. редкол.: Бажан М. П. (голов. ред.) та ін. Вид. 2-ге. Київ : Голов. ред. Укр. радян. енциклопедії, 1979. — Т. 3. — С. 363—364.
3. Дитяча література // Український радянський енциклопедичний словник : у 3 т. / голов. редкол.: Н. П. Бажан (голов. ред.) та ін. Вид. 2-ге. Київ : Голов. ред. Укр. радян. енциклопедії, 1986. Т. 1. С. 519—520.
4. Жалко Т. Культура української книги: сучасна книговидавнича концепція / Тетяна Жалко // Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах. 2009. Вип. 17. С. 242—252.
5. Огар Е. Дитяча книга в українському соціумі : (досвід перехід. доби) : монографія / Емілія Огар . Львів : Світ, 2012. 319 с.
6. Малик Г. М. Першокласні страшилки : [читанка для самост. читання : 1—4-й кл.] / Галина Малик ; [іл. О. Бугренкової]. Харків : Ранок, 2021. 63, [1] с. У кн. також твори А. Усачова у пер. з рос. Г. Малик.

Alla Lysenko,

PhD of Philosophical Sciences, Senior Research
of the Book Chamber of Ukraine

Children's books are the source of the nation's future

The article examines the history of the formation of world and Ukrainian children's literature and its modern dimension. The most prestigious literary awards, competitions, and ratings of children's world and Ukrainian literature are studied. The genres of children's literature are summarized, their essential characteristics and place in the space of modern Ukrainian children's books are revealed. The main functions of children's literature are identified and their role in the cultural life of man and society is clarified. The general features of children's literature that determine the success of books among children are revealed, namely: direct perception of reality, dynamic and interesting plot, content, accessibility, concreteness of images, clarity, expressiveness of language, variety of topics, clear distinction between good and evil, optimism and humor. The correspondence of the level of development of children's literature to the real needs and demands of modernity was analyzed and it was established that modern children's literature fully satisfies the intellectual, emotional, moral and aesthetic needs in the formation of the child's worldview and personality.

Keywords: children's literature, book culture, personality, worldview, education, teaching, upbringing.

Надійшла до редакції 12.06.2025